

раджу [5, 205–207]. Потім Ібн Усал був убитий людиною з племені махзум за підозрою в отруєнні, як було з'ясовано розслідуванням самого халіфа. Натомість єгипетська дослідниця Бат-Йеор наголошує, що користування послугами зіммі – лікарів і фармацевтів – не заохочувалося, оскільки їх завжди підозрювали в отруєнні мусульман [1, 128].

Загалом, вазір спирався на численних чиновників – катібів, які засідали в диванах. Серед них були не тільки мавалі – вчорашні вихідці з християн, але досить часто до них допускалися чиновники, які продовжували сповідувати інші релігії, зокрема християнство. Їхня культурна та інтелектуальна складові, зазвичай, були пов'язані з несторіанськими монастирськими школами Месопотамії. Всі вони трудилися з великою енергією, намагаючись якомога відповідальніше виконувати свої обов'язки, щоб догодити головному чиновнику держави – вазіру. З часом вони склали стійку соціальну групу, зі своєю професійною етикою та культурними інтересами [6, 138–140]. У наведеній історії незвичним і повчальним є той факт, що представник християнської віри, якого вазір залучив до злочину, зумів довести свою невинуватість. До того ж він залишився у статусі поважного вченого.

Біографічні словники дають цінний матеріал для дослідження багатьох сторін мусульманського суспільства. Без широкого залучення цього матеріалу, неможливе задовільне вивчення релігійного життя, освіти, вченості, історії літератури і науки, а також багатьох питань соціально-економічної та політичної історії. Систематизація й аналіз відомостей біографій залишаються важливим науковим завданням для вивчення історії країн Близького і Середнього Сходу доби середньовіччя. Доречно залучати більш широке коло джерел і проводити аналіз соціологічної, соціально-економічної, культурної, політичної складових тогочасного життя.

Отже, тема міжконфесійних відносин була і залишається актуальною не тільки як внутрішня проблема багатьох сучасних суспільств, але й як сфера конфліктності на міжцивілізаційному рівні. Причини цього, зазвичай, пов'язуються з глобалізаційними процесами, політичними і військовими колізіями. Однак важливим є розгляд не тільки сучасності, але й історії міжрелігійних відносин, зокрема аналіз витоків існуючих суперечностей та осмислення історичного досвіду їх подолання.

1. Бат-Йеор. Зимми: иудеи и христиане под властью ислама. – Израиль, 1991.
2. Bosworth C. The protected peoples (Christian and Jews) in Medieval Egypt and Syria // *Bulletin of the John Rylands Library*. – Manchester, 1979. – Vol XII.
3. Bullirt R.W. A Quantitative Approach to Medieval Muslim biographical Dictionaries // *Jornal of the Economic and Social History of the Orient*. – 1970. – № 13.
4. Robson J. Christ in islam. – London, 1999.
5. Большаков О.Г. История Халифата. Между двух гражданских войн (656–696). – М., 1998. – Т. 3.
6. Фильштинский И.М. История арабов и Халифата (570–1517). – М., 2006.
7. Панченко К.А. Православные врачи на арабском Востоке // *Вестник ПСТГУ. Серия: Филология*. – 2013. – Вып. 5.
8. Мец А. Мусульманский ренессанс. – М., 1973.
9. Браун Э. Мусульманская медицина. Фитцпатрикские лекции, прочитанные в Королевском медицинском колледже в 1919–1920 гг. – СПб., 2009.
10. Ібн Абі 'Усайбій'а. Уйун аль-ахбар фі табакат аль-атібба' [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.alwaraq.net>.

11. Ібн Сина. Канун ат-таббї [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slideshare.net>.
12. История медицины и врачей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hidden-science.net>.
13. Жизнеописание Абу Галиба ибн Сафийи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nooonbooks.com>.

Meshcheriakova D.I. Story about conspiracy in Arabic caliph court with participation of doctor-christian. The article is about the story of the rebellion with the participation of doctor christian – Abu Ghalib ibn Safiyya, who served for the great caliph.

Key words: Abu Safiyya Ibn Galeb, Katab al-Din, caliph, conspiracy, christian doctor.

А. А. Котиченко

ВИХОВАННЯ «ДИТЯ ПОШТИВОГО» У ВИКЛАДІ МИКОЛАЯ РЕЯ

Здійснено спробу висвітлити погляди польського гуманіста на проблему належного виховання маленького шляхтича. Основну увагу звернено на морально-етичний компонент виховання шляхтича-спадкоємця.

Ключові слова: виховання, Миколай Рей, шляхта, Річ Посполита.

Повсякденний аспект життя шляхетства викликає жвавий інтерес сучасних дослідників. Оновлення та збагачення методик для дослідження повсякденного життя, дозволили з'ясувати складні питання, що стосуються структури шляхетської родини, дітності шляхетських сімей, домогосподарства. Втім, варто акцентувати і на морально-етичному кодексі, написаному, проте, добре знаному кожному шляхтичеві. Відтак, актуальним видається звернення уваги на виховання «малого шляхтича». У цьому контексті, на нашу думку, насамперед, важливим є творчий доробок відомого мораліста середини XVI ст. М. Рея. Будучи шляхтичем за походженням, кальвіністом за релігійними поглядами, якого називали «батьком польської писемної літератури», він добре знав вади тогочасного суспільства, тому й звертав увагу на важливість виховання підрастаючого покоління. Оскільки, на його думку, «дуже важливо прищеплювати малечі добрі звички з дитинства, бо чим старішими ми стаємо, тим важче нам це зробити» [1, 23]. Звідси, метою статті є аналіз поглядів польського гуманіста щодо виховання дитини у шляхетському середовищі.

Ставлення М. Рея до дитини, головним чином, було побудоване на ідеях кальвінізму. Так, наслідуючи Ж. Кальвіна, він підтримував ідею обов'язкового хрещення дитини та її гріховності від народження [2, 56]. Крім того, релігійне виховання заповідало слухатися настанов церкви, яка всіляко заохочувала мати багато дітей у родині, а поява кожної дитини сприймалася як знак Божої прихильності до подружжя – «гостя», посланого Богом. До того ж соціальний етикет також визнавав престижним для шляхтича мати багато дітей, адже це вказувало на його чоловічу силу та міць, а з ними – авторитет глави роду [3, 122–123]. Важливим регулятором гідності шляхтича була його честь – вроджена ознака, що забезпечувала її носія набором чеснот, водночас змушуючи до певного нормативного способу поведінки [4, 10]. М. Рей з цього приводу відзначав: «Якщо ти є шляхтич – живи поштиво, як шляхтичеві належить». Саме як «належить жити шляхтичеві» мораліст вважав за обов'язок розкрити у своїх повчальних працях-настановах [1, 72].

Ставлення до родини як до важливої складової життя шляхтича найперше виявлялося у його ставленні до дитини. Традиційно, чоловіки висловлювали теплі слова на адресу своїх дружин, які народили їм дітей, допомагали набувати статків та вести домогосподар-

ство. Ймовірно, саме тому Миколай неодноразово наголошував, що «поштиві батьки мають старанно дбати, якщо не з планів та думок про маля, то від народження дитини, щоб учинками та справами гідними, діти їх прославляли». Так, на думку, І. Ворончук, бажанішими були діти чоловічої статі, яких батьки розглядали не лише як спадкоємців землеволодіння, а й продовжувачів роду та слави «предків». Однак дослідниця акцентує на тому, що це жодним чином не означає «неприхильності до народження дочки» [3, 121].

Звернув увагу гуманіст і на індивідуальний підхід до виховання дитини, що мав визначатися через темперамент особистості. Зокрема М. Рей вказував на те що, «холерика впізнаєш за волоссям – народжується чорнявим», меланхолік – лисуватим, флегматик – блідим, сангвінік же змінюється від блідого до рум'яного». Також педагог відзначив, що «з перших днів народження дитини, з випадковостей та дитячих звичок зовсім скоро проявляється природні схильності». Він стверджував, що сангвінік «грайливий та рано сміливішає, флегматик – спить та дримає, холерик рано гнівається, меланхолік – змалку переймається, турбується, нащо йому те здалось» [1, 145].

Неабиякої опіки потребували неповнолітні діти, адже вони потребували гідного виховання та навчання. У свою чергу, батьки або, за їхньої смерті, опікуни мали бути для дитини гідними «оборонцями, помічниками» та доглядачами від всіляких кривд, утисків. Зважаючи на це, М. Рей наголошував на важливості виховання дитини рідною матір'ю. Саме мати повинна була навчити та виховати у малюках самостійність, щоб вони «самі себе потім годували та виховували». Втім, якщо цьому статися не судилося, то треба шукати дітям таку матір (опікунку), яка б зважала на «природні якості» дитини. Такими «якостями» реформатор вважав схильність до гніву, запальності, вибуховості, спалахів плачу чи лементу. Ці вияви емоцій, на його думку, варто вчасно попереджувати та не допускати. Якщо ж «така прикрість» трапилася, то слід усувати її, але «не гнівом чи різкою, а грою, належним та лагідним ставленням» [1, 58].

Звертав увагу мораліст і на спеціальне харчування дітей. Щоправда визначав його не відповідно до фізіологічних потреб маленького, зростаючого організму, а за вищезазначеним поділом. Наголошуючи зокрема, що харчування дитини залежить від її «природи», тобто, якщо дитина «холерик – то не давати їй страв гарячих, так само і меланхоліку, щоб не розпалювати ще більше темпераменту його». Якщо ж дитина флегматик, то «не давати їй страв студених, охолоджених, бо потрапи такі ще більше притуплять його гідність» [5, 128].

Важливо також не балувати, не пестити занадто дитину, не вмовляти і не змушувати її до їжі, але і не «піддаватися надмірно її волі, хіба що трішки й мало», тому що «шлунок змолоду звикне до їжі та завжди дитя того хотітиме, а потім як перейде шлунок на грубіші potravи, то смаки дитини важко буде перевиховати, а вже шлунок розпечений буде, що важко для дитини і завжди кожен харч їй шкодити буде». З огляду на вище зазначене, М. Рей дійшов до висновку, що не треба формувати та заохочувати у дитини лихі та шкідливі уподобання та звички [5, 168].

Дитячий раціон мав бути доповнений відповідним одягом та убором, гідним шляхтича. Хоча й тут він не оминув певних застережень і порад. Так, гуманіст радив, щоб не було «жодних вишуканих каптанів, сукенок, кашкетиків», пояснюючи це наступним риторичним виразом: «Як змолоду навчиш, так йому у пам'ять

це увійде й завжди потім хотітиметься». Насправді ж, такі шкідливі звички, на думку Миколая, часто формують батьки, адже вони самі «часто цеберками пиво п'ють чи на шостому місяці вагітності вино чи зубрівку попивають» [1, 42].

Доля дітей непокоїла батьків не безпідставно, оскільки, нерідко, за відсутності підтримки дитиною, могли скористатися як можливістю нажитися. Такі факти підтверджені й у тестах [5]. Будучи кальвіністом, М. Рей звертав увагу на цю особливість та дійшов висновку, що дитину слід виховувати «і не строгістю, і не балуючи». Якщо ж діти неслухняні та норовисті, батьки мають ставитися до них не суворо, але в міру поблажливо, головне їхнє завдання – повернути дитину на шлях істинний терпінням і любов'ю. До того ж варто пам'ятати, що діти надзвичайно чутливі, тому батьки не повинні занадто карати дітей – вони можуть не зрозуміти змісту покарання та не розпізнають у діях батьків любові до них, а від того ще гірше буде, бо назавжди відвернуться від своїх батьків. У цьому сенсі він наслідував свого духовного наставника – Ж. Кальвіна [5, 145].

Головна ідея виховання дитини, на його переконання, полягає у «вихованні турботою». Турбота про синів не дивує, адже вони найчастіше успадковували найбільшу частину маєтностей, а в разі шляхетського походження, нащадок мав продовжувати шляхетські родинні традиції [6, 45]. При цьому турботливе ставлення, на думку М. Рея, не повинно вичерпуватися пестошами. Навпаки, гуманіст і просвітник настійно радив «не захвалювати дитину». Так само рекомендував оберегати дитину від «дурних, плюгавих хлоп'ят, збитої челяді, бо те, що дитя змалку побачить і почує, найперше закарбується в його голові. Не варто дитину змушувати багато теревенити, бо від цього також важко потім відучити» [5, 124].

Таким чином, для М. Рея «правильне виховання дитини – це сила звичаїв добрих, які на старості літ батькам прислужитися багато чим зможуть, а головне для батьків – передусім, вдячність і повага від інших за дітей їхніх». Звідси і важлива роль учителя, Наставника. Гуманіст, з огляду на це, робить наступний висновок: «По тому як дитя підростає, дорослішає, треба шукати йому гідного прецептора, дбати про те, щоб людина це була цнотлива, статечна, твереза, поміркована, щоб до науки схильною була та викшталтування гідне несла, бо яке товариство такі і звичаї». Однак, попри, вимоги фаховості до вчителя, М. Рей застерігав батьків від перебільшень. Зокрема радив «не ламати малій дитині голову тяжкими та вітійуватими науками, бо малій голівці це тільки завадити», а натомість наполягав, що треба вчити дитину писати, «слова іноземні польською перекладати». Особливим у батька польської писемності було ставлення до таких дисциплін, як граматики та логіки, які «часом і старому мудрецеві не зашкодять» [5, 158].

Розмірковував польський гуманіст і над тим, як треба дитину навертати до вчення про Бога та «як виховувати боязні його, що і дорослому знадобитися зможе». Найліпше для дитини вчитися розуміти, що таке Бог і що є його воля. В цьому контексті він цитував Соломона, бо – «то найкращий початок кожної мудрості пізнати Бога та вчитися боязні його». Головне для дитини вчитися цьому та виховувати віру у собі. Водночас М. Рей констатував, що «Бог – то істога дивна, жодним розумом не осягнута, всемогуча та найміцніша. Він усе бачить як на небі, так і на землі, завжди радить та волю свою посилає, завдання свої, які жодне око не бачило, жоден розум осягнути не зміг, жодне

письмо не написало та витлумачило». Людина ж волю Божу відчуває крізь власний голос «зсереди» [5, 44].

М. Рей, акцентував на відносинах між батьком і сином, переконуючи: «Хто мене бачить – бачить і батька мого. Оскільки я і батько мій – єдине ціле. Про Бога слід вчити як про всемогучого устрашливого, строгого. Страшна річ розгнівати його». При цьому він закликав батьків до спільного прочитання Святого Письма: «Бога просимо, щоб міццю своєю, захистом, царством своїм, силою укрив, щоб ніяка сила, окрім його, нам страшною не була, щоб жодна влада, пиша, зверхність нас не здолали, єдина сила – це тільки його царство. Просимо, простити проступки, гріхи наші, але й прощаємо наших кривдників. Просимо, щоб не підпускав до нас жодних спокус, щоб відводили нас від царства Його» [1, 58].

Підсумовуючи, можемо констатувати актуальність поглядів М. Рея на виховання дитини шляхетського походження для сучасності, водночас відзначимо їх передовий характер для ранньомодерної доби. Концепція ж виховання «золотою серединою» та поміркованою вимогливістю витримала не лише випробування часом, але отримала сьогодні нове прочитання.

1. *Rei M. Life of an Honest man. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.staropolska.pl>.*
2. *Choloniewski A. Duch dziejów Polski. – Kraków, 1918.*
3. *Ворончук І.О. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники. – К., 2012.*
4. *Старченко Н. Честь, кров, риторика. Конфлікт у шляхетському середовищі Волині (друга половина XVI – XVII ст.). – К., 2014.*
5. *Білоус Н. Тестаменти киян середини XVI – першої половини XVII ст. – К., 2011.*
6. *Kitowicz J. Opis obyczajow za Augusta III. – Wroclaw, 1951.*

Kotichenko A.A. «Honest kid» Education in Mikolaj Rej vision. In the paper author made the attempt to discover the famous polish moralist Mikolaj Rej educational views on the problem of the proper education for a little gentry. The author paid attention to mental and ethical component of the noble child-heir education.

Key words: education, Mikolaj Rej, schlachta, Rich Pospolyta.

С. В. Ковальчук

ДІЯЛЬНІСТЬ ОДЕСЬКОГО ДЕПУТАТА ЙОСИПА ПЕРГАМЕНТА В ДЕРЖАВНІЙ ДУМІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ІІ СКЛИКАННЯ

У статті розглядається думська діяльність депутата від м. Одеса до Державної Думи Російської імперії, відомого політичного та суспільного діяча, юриста, правозахисника – Й. Пергамента. Стаття є продовженням дослідження діяльності комітету партії конституційних демократів в м. Одеса.

Ключові слова: Й. Пергамент, Партія Народної Свободи, Державна Дума, конституціоналізм, парламентаризм.

Наприкінці першої російської революції з'явилася «нешаслива» II Державна Дума. Якщо першу або схвалювали, або ненавиділи, то другу згадували лише для того, щоб кидати в неї каміння, яке летіло зусбіч. Зокрема російський політичний діяч, граф В. Коковцев згадував про цю Думу так: «Засідання II Думи носили характер такого-то невероятного сумбура, настільки було ясно, що никакая продуктивная работа была не мыслима; да она никого в Думе и не интересовала» [1, 5–6]. Метою цієї статті є аналіз діяльності партії конституційних демократів (Партія Народної Свободи), як головного виразника ліберальних ідей в Російській імперії. Предметом розгляду є думська діяльність одеського громадського діяча та правозахисника, члена комітету партії конституційних демо-

кратів в Одесі, депутата II Державної Думи – Йосипа Яковича Пергамента.

На жаль, історіографія, присвячена Й. Пергаменту, зовсім нечисленна. Так, у Держархіві Одеської обл. зберігаються матеріали біографічного характеру про нього, що були надруковані в місцевих газетах – «Одесский листок» та «Одесские новости», після обрання депутатом II Державної Думи від м. Одеса [2, 5; 3, 12; 4, 64]. Йосип Якович був під постійним наглядом поліції, тому у фондах Центрального державного історичного архіву України щодо цього також відкладалася певна інформація [5, 33]. Також джерелом до дослідження біографії та діяльності Й. Пергамента є періодична преса – «Одесский листок» та «Одесские новости».

Й. Пергамент неодноразово згадувався у книзі свого сучасника, секретаря одеського комітету партії кадетів С. Штерна [6], у спогадах кадетів-депутатів та їх політичних опонентів в II Державній Думі [7]. Невеличка біографічна довідка була опублікована в збірнику «Члены Государственной Думы: портреты и биографии. Второй созыв» [8, 384]. Сьогодні про Й. Пергамента є декілька публікацій в Інтернеті, зокрема на вебсторінках «Академик» [9] та «Российская еврейская энциклопедия» [10]. Втім, пропонувані там статті малоінформативні та ідентичні, хоча на сайті «Вікіпедії» [11] є порівняно велика стаття, що містить цінні життєві факти про нього. Серед сучасних досліджень, Й. Пергамент зустрічається в роботах С. Ковальчука, насамперед у контексті вивчення діяльності одеського комітету партії конституційних демократів [12].

На виборах до II Державної Думи, після проведення політичних репресій з боку влади, конституційні демократи в Одесі діяли нелегально, тому об'єдналися з іншими політичними силами, під назвою – «Прогресивно-демократичний блок» [13]. Саме від цього блоку 8 лютого 1907 р., на виборах до Державної Думи II скликання переміг Й. Пергамент. Необхідно зазначити, що на виборах до I Державної Думи він посів друге місце, після С. Щепкіна, який також представляв Одесу від партії кадетів [14].

Варто зауважити, що, з початком роботи II Державної Думи, думська діяльність Й. Пергамента була насамперед пов'язана з його входженням до складу комісії «по разработке Наказа» [15, 980]. Як стверджував російський дослідник О. Саврасов, «к числу важнейших признаков парламента следует отнести хорошо разработанную парламентскую процедуру. Наличие хорошо разработанного и подробного регламента есть неперемный признак парламента» [16, 2]. Крім того, в Законі про організацію Думи (розділ 7) вказувалося про обов'язкове створення Наказу [17, 26656]. Відтак, і в I-й, і в II-й Думах провідні кадети-юристи, серед яких не останнє місце займав і Й. Пергамент, взяли активну участь у його розробці. Будучи юристом за фахом, Й. Пергамент вимагав дотримуватися Закону про утворення Думи як від депутатів, так і від членів уряду [15, 1434–1438]. Тому саме за авторством Й. Пергамента (й ще одного депутата-кадета – В. Маклакова), вже після закриття II Думи, була опублікована праця – «Наказ Государственной Думы (по работам II-й Государственной Думы) с объяснениями» [18].

Й. Пергамент був обраний на 3 засіданні до складу IV відділу, метою якого була перевірка законності виборів депутатів до Державної Думи, а всього таких відділів було створено 11 [15, 50–51]. На 11 засіданні він уже доповідав про вибори в В'ятській губ., зауважень не зробив, а Дума проголосувала за визнання виборів законними [15, 673–674]. Наступний його виступ щодо роботи IV відділу відбувся 18 травня й сто-